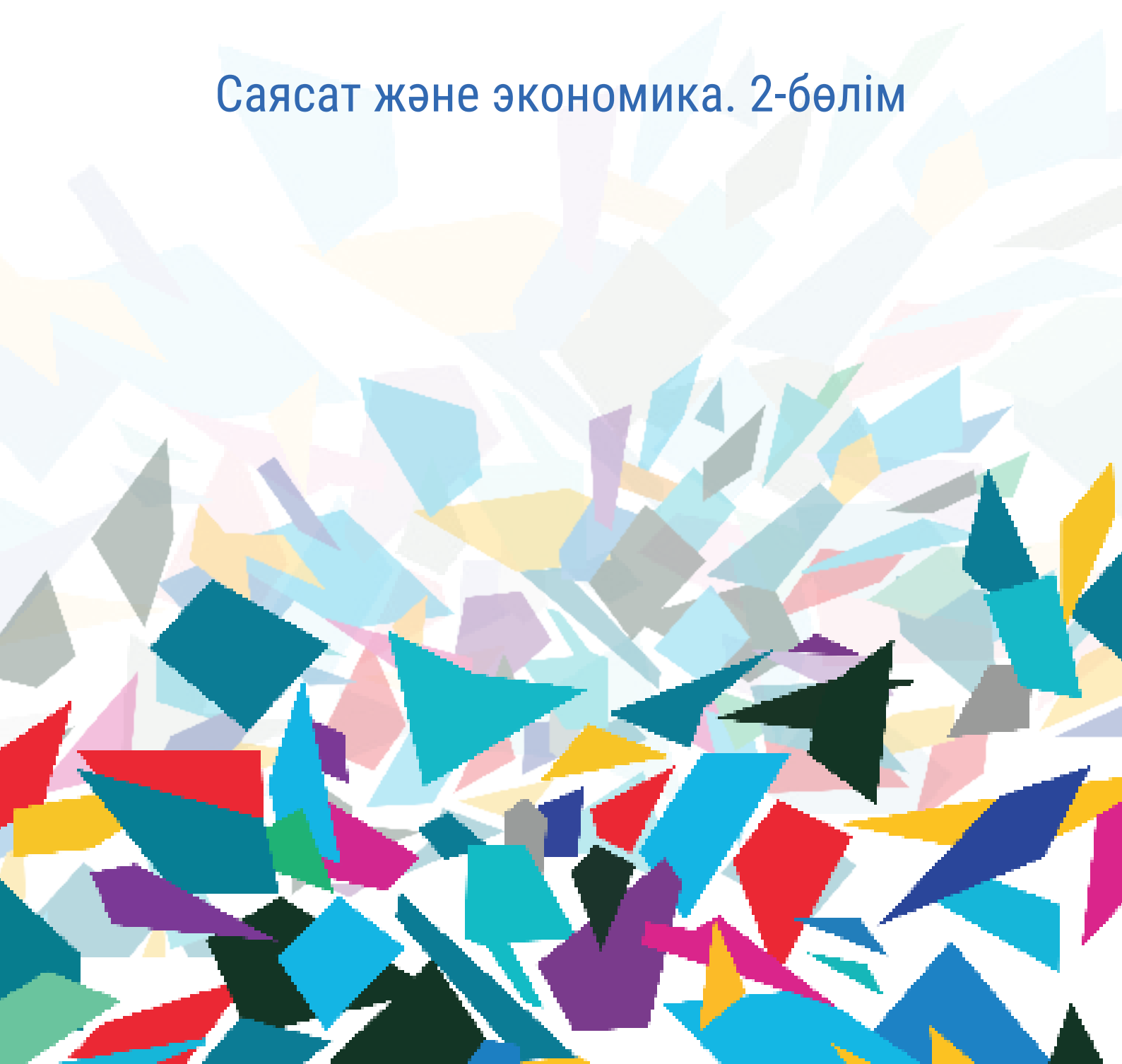

ӘЛЕУМЕТТАНУ НЕГІЗДЕРІ

Саясат және экономика. 2-бөлім

Дәрістің мақсаты: капитализм мен социализмді салыстырып, олардың өзара үйлестірілуін талдау; постиндустриалды экономиканың сипатын және осы экономикаға трансұлттық корпорациялар мен жаһандандудың ықпалын қарастыру.

Негізгі терминдер: капитализм, социализм, коммунизм, бастауыш сектор, екінші деңгейдегі сектор, үшінші деңгейдегі сектор, көлеңкелі экономика, кәсіпқой мамандар, жұмыссыздар.

Жаңа экономикалық жүйелер

Капитализм – көптеген байлық (жер, капитал және еңбек) жекеменшікте болатын, ашық нарықта саудаланатын және меншік иелерінің жеке пайдасы үшін қолданылатын экономикалық жүйе. Социализм – өндіріс құралдары (жер, еңбек және капитал) қоғам немесе үкімет меншігінде болып, баршаның игілігі үшін қолданылатын экономикалық жүйе. Капиталистік экономика әдетте өнімді болады, ал социалистік экономика ресурстарды әділ бөледі.

Қоғамдардың көбінің экономикасында екі жүйе бірге жүргізіледі. Әрбір елдің өзіндік саяси экономикасы болады: бұл – ел ішіндегі саяси және экономикалық формалардың өзара қатынасы және нақты үйлесуі. Капиталистік ел де, социалистік ел де демократиялық немесе авторитарлық бола алады.

Индустриалдыққа дейінгі экономикадан индустриалдық және постиндустриалдық экономикаға дейінгі өзгерістер әлеуметтік ұйымдарға қатты әсер етті.

Бірнеше алып трансұлттық корпорация қазір жергілікті, ұлттық, тіпті халықаралық саяси және экономикалық мәселелерде айтарлықтай ықпалды. Бұл корпорациялар ортақ мүдде үшін көбінесе бірлесіп әрекет етеді. Қазіргі таңда жалғыз ғана Walmart корпорациясы АҚШ-тың экономика саласындағы ұйымдар мен жеке тұлғаларға ықпал етуге құқылы. Нарықтағы сүбелі үлесіне байланысты ол жұмысшылардың жалақысына, тауар жеткізушілер мен бәсекелестердің бағасына әсер ете алады.

Жұмысбастылық және жұмыссыздық. Экономикадағы өзгерістер

Қазіргі экономикалық дағдарыс, негізінен, мемлекеттік бақылаудың әлсіреуіне байланысты азаматтардың қарызы көбеюінен туындап отыр. Жаһандандудың салдарынан бұл экономикалық дағдарыс бүкіл әлемге жайылды.

Кәсіпқой маманға/жұмысқа мыналар жатады: 1) өзіндік білім алып, лицензиялық стандарттардан өте алатындар; 2) бірнеше жыл бойы оқу арқылы алынған арнайы білімі барлар; 3) қоғам тарапынан ар-намыс қағидаларын ұстанатындар және ел игілігі үшін қызмет етеді деп мойындалғандар.

Астарлы экономикаға мемлекеттік бақылаудан жасырынатын барлық жұмыс түрі жатады, оған жөзекшелік те, арнайы лицензиясы немесе визасы жоқ жұмысшылар да кіреді.

Жұмыссыздар дегеніміз – жұмысы жоқ, жұмысқа қабілетті және соңғы төрт апта бойы жұмыс іздеп жүргендер. Жартылай жұмыссыздар – жарты күн жұмыс істейтін немесе атқаратын жұмысы тәжірибесі мен біліктілігіне сай емес адамдар. Соңғы жылдары жұмыссыздар мен жарты күн жұмыс істейтіндер саны көбейді.

Жаңа жұмыс орындары болашақта тұрақсыз болады және қызмет көрсету саласында көптеп пайда болады. Жаһанданду мен жаңа технологиялар жұмыс орындарының қысқаруына алып келді, алайда кейіннен жаңа жұмыс орындары пайда болды.

Капитализм – көптеген байлық (жер, капитал және еңбек) жеке меншікте болатын, ашық нарықта саудаланатын және меншік иелерінің жеке пайдасы үшін қолданылатын экономикалық жүйе.

Социализм – қоғам немесе үкімет өндіріс құралдарын (жер, еңбек және капитал) баршаның игілігі үшін қолданатын экономикалық жүйе.

Коммунизм – өндіріс құралдары мен барлық мүлік мемлекет меншігінде болатын және

әрбір адам қабілеті мен қажеттілігіне қарай жұмыс істеп, еңбекақы алатын теориялық-экономикалық жүйе.

Бастауыш сектор – экономиканың қоршаған ортадан шикізат алумен айналысатын бөлігі.

Екінші деңгейдегі сектор – экономиканың шикізатты өңдеумен айналысатын бөлігі.

Үшінші деңгейдегі сектор қызмет көрсетуді ұсынады.

Көлеңкелі экономика – экономиканың жұмысшылар мемлекеттік бақылаудан жасырынатын бөлігі.

Кәсіпқой мамандар – жоғары кәсіби даярлықты талап ететін, айтарлықтай жеке дербестігі қамсыздандырылған және қоғамның сеніміне ие мамандар.

Жұмыссыздар – жұмысы жоқ, жұмыс істей алатын және жұмысты белсенді түрде іздеп жүрген адамдар.

Дербес жұмыстарға арналған тапсырмалар

1. Әлеуметтанушылар үшін әлеуметтік институттарды зерттеудің маңыздылығын дәлелдеп, негіздеңіз.

2. Қазіргі заманғы экономикалық жүйелердің негізгі элементтері мен ерекшеліктерін атаңыз.

3. Көлеңкелі экономиканың мысалдарын анықтап, ұсыныңыз.

Бақылау және талқылау сұрақтары

1. Жұмыстың әлеуметтік маңыздылығы неде?

2. Постиндустриялық экономика сіздің еңбек жолыңызға ықпал ете ме? Жаһандық экономика қалай әсер етеді?

3. Болашақта жұмыс сипатын қай бағытта өзгеруі мүмкін?

Қосымша әдебиет және ақпарат көздері

1. Ритцер Дж., Степнички Дж., Әлеуметтану теориясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 856 бет.

2. Бринкерхоф Д., Уэйтс Р., Ортега С., Әлеуметтану негіздері. 9-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 464 б.

3. Мертон Р., Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.

4. Смелзер Н., Социология. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.

5. Дюркгейм Э., О разделении общественного труда. Метод социологии. – М.: Наука, 1991. – 576 с.

6. Braverman H., Labor and monopoly capital: the degradation of work in the twentieth century. Monthly Review Press, 1974. – 465 p.